

ճեանի, պարզ խաղալիք մը եղաւ Օրիորդին համար:

Բնականաբար՝ նախապէս սկսած է նկարել անկենդան իրերը: Տան վերաբերեալ բոլոր առարկաները կարգաւ հարկատու եղած են իրեն. ապուրի գրգռւ, սուրճի գրգռւ, սրճաման, շաքարաման, գաւաթ, գանակ, պատաստաքաղ եւն եւն բան մը գուր չէ մնացած. մինչեւ անգամ՝ եթէ չեմ սխալիր, խղճին վրայ պտուի մը իսկ ունի եղեր. պտուղներ, բանջարեղէններ, ամէնն ալ իրենց հարկը վճարած են իրեն:

Անկենդան իրերէն վերջը, առանց սպասելու, կենդանի իրերու գծագրութեամբ պարապել սկսած է, ծանօթ տիկիններու պատկերներ շուտ շուտ կը յաշորդեն իրարու, եւ ամէնքը ուրախութեամբ կը տանէին իրենց նկարները եւ միակ վարձատրութիւնը զոր ասոնց փութարեն կը ստանար Օր. Արաքսին, ուրիշ բան չէր բաց թէ ինչոնց նա զնայուք շնորհակալութիւնները:

Անոր աշխատանքին պատերն համակ ծածկուած են իր ձեռակերտ նկարներով, որոնցմէ երկուքը խիստ նշանաւոր, իւր վարպետին սքանչալու մեծած են:

Քանի մը տարի Գահիրէի մէջ ձմեռները նկարներու ցուցահանգէս տեղի ունեցաւ. օրիորդը երեք անգամ իրարու վրայ ցուցադրեց հոն իւր նկարները:

Գեղեցիկ եւ լայն ապագայ մը կը բացուէր անոր առջեւ. ամենազեղեցիկ յայտնով լի հորիզոն մը իրեն վերապահուած կը համարուէր, բայց անգուր ծակատաղիւր յեղկարծ խզոթութեամբ այլապէս տրամադրեց: Երեք տարի է որ անոր գեղեցիկ աւիւնը յանկարծակի կերպով շէջած է, ստիպուած պատճառէ մը՝ զոր կ'անգիտենամ: Յիմար բնութեան անկմանակ մէկ օրէնքն է՝ որ Զամրէր լինի ընդհանուր կանոն, իսկ բարիքը՝ ողբալի օրէն վաղանցիկ, լինի ամենաշինչ բացառութիւն: Հաճեցէք, Միւրյի ՏգթԷօռ. ընդունիլ իմ ամէնէն համակրական զգացումներս:

Պ ե տ ր ո ս ճ օ ր ճ հ ա ն :

Հասն ուրախ եմ որ Ստեփան բժիշկ Գեորգեանի կենսագրութեանը առիթով, կը ծանօթանանք թէ Տէմիրճեան նշանաւոր նկարչին, եւ թէ իր աշակերտութիւնն ինչպէս այսօր տաղանդաւոր Հայ նկարչութիւնի մը, որ Նեղոսի փոխարին վրայ ծնած, Հայ իգական սեռին մեծ փառք կ'ըլլայ հոն, իւր ծարար աւրուեստով: Օրիորդ Արաքսի Առաքելեան տակաւին շատ երեսասարդ, փափաքելի է որ վերստանայ իւր նախկին խանդն ու եռանդը, եւ դարձեալ իւր վրձինին հրաշակերտները ցուցադրէ փարաւոնեան մայրաքաղաքին մէջ ի պատիւ իւր սեռին, իւր պատիւ իւր ստաւապեալ Ազգին, որ արուեստի ու գիտութեան զարգացումներու տիրանալով միայն պիտի կանխա թշուառութեան ձորքը լքանել:

Մեր խոնարհ տղերը թող գրգիռ մ'ըլլան Օր. Արաքսի Առաքելեանի, որուն անունը բժիշկ Ստեփան Գեորգեանի հետ անընդ պիտի մնայ հին Հայ բժիշկներու կենսագրական պատմութեան մէջ:

Բժիշկ Ստեփան Գեորգեան, ինչպէս ըսի վերը, թաղուած է Գահիրէի Ազգային գերեզմանատունը, ուր յուսամ թէ իւր որդին զայն գեռ անշուք պահել պիտի չուզէ եւ գեղեցիկ մահարանով մը ապագայի յիշատակութեան ու յարգանքին պիտի յանձնէ Հայ բժիշկ մը, որ Բեասեն Տէր Պետրոսեան ՏգթԷ. Միքայէլի եւ Պետանեան ՏգթԷ. Երանժիմի հետ անցեալ դարու առաջին կիսուն, Եգիպտոսի մէջ բժշկութեան ուսմանը նշանաւոր եղաւ եւ անոր փառքը:

Քննա, 31 Նոյեմբեր 1909:

ՏՕԹԹ. ՎԱՀԱՐԱՄ Ե. ԹՈՒՂԱՌԱՅԱՆ

Ա Յ Խ Ա Ր Կ Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՊՈՆՏԵՆԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍՏՐՈՒԹԻՒՆԻ

ՄԱՍՆ Ա.

ՀՅՏԸՍՏԵՆԿԱՆ ՈՒՂԵՆՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՊՈՆՏՈՍ Ե. Գ. Կ. ԱՆԳԵՐՍԵՆԻ

Ա. Իսկելիքէ Ամասիա:

Տ 1. Իսկելիք: — Պոնտոս մտայ Իսկելիքէ, ուր հասայ Եռնիս 2ին իրիկունը, Անկիւրիոյ եւ Գանգրայի (Չանգրի կամ Նիանդրի) ծածկով: Քաղաքը Հռոմէական ուղղոյ մօտը կ'իյնայ, այն ուղեգծին՝ որ Նեկիստարայէն դէպ ի արեւմուտք կ'երկարէր՝ Ամասիայէն ու Գանգրայէն անցնելով: Ապացոյց է Պոմպէոս Բասոսի մոնումըտը, այժմ ազուցուած կամրջին մէջ՝ որ ձգուած է քաղաքին մէջէն հոսող գետին վրայ: Մոնումըտին կրած թիւնն է 80 m. p. (81) հազար ոտք — 74 1/2, անգղիական մոն կամ 120 քիլոմետր)՝ ուղեգծին սկզբնաւորութիւնը (caput viae «գլուխ ճանապարհին») ըլլալով յայտնապէս Ամասիա, որ իբր 74 անգղ. մոն հեռու է Իսկելիքէ: Ուստի կ'երեւայ թէ քարն իւր նախնական տեղին մօտեցը մնացած է. բայց միւս կողմանէ տարակոյտ չկայ թէ քարն այս տեղը բերուած է Աղիոսի հովտէն, որովհետեւ այժմու քաղաքն ուղեգծէն քանի մը մոն վեր կ'իյնայ՝ բոլոր-

1 CIL, III, Suppl. 6897.

2 Ըստ հանդիսեալ աւստրալիական Գ. Հերթելիքի՝ որ մոնումըտը գտած է, քանուշար ժամ հեռու:

ներու անել բաւդի մը մէջ, ուսկից որեւէ եւթ չկայ՝ բայց միայն լեռներու վըայէն դժուարակօրէն արահետներով:

Իսկեղի տաճական քաղաքներու երրորդ դասակարգէն է, ուր «*հայ-հայ*» մը կը նստի: Գեղեցիկ գիւղը մ'ունի՝ երկայն ու նեղ ձորի մը ծայրը, որ լի է պարտէզներով ու այգեատարներով: Ետեւը ջրոցած կանգնած են՝ մերկ քարածայրի մը դադաթը թաւած Տին բերդի մը վեհաստեիլ աւերակները: Ներքը Տիմայ բնակելի տներով լի է, բայց տակաւին կեցած են պարսպաց դուռն ու անկիւնները: (Պտկ.) Բլբլան ոտքը կը գտնուին երկու վիճափոր կոշտ գործուած դամբաններ, մին՝ Դորիական ճակատով եւ արտաքին յարկով, միւր՝ բոլորակաճ եւ յարկով եւ պսակաբուով՝ մը՝ զոր վեր կը բռնեն երկու սիւններ որ առեւծալոյս խոյակներով են եւ վարդաբուած են մաշած քանդակաբարդով մը որ ըստ երեւութի կը ներկայացնէ երկու թեւաւոր անձներ, ձախ ձեռքով անօթ մը բռնած, եւ թռուցիկ ալին մէջ՝ առարկայ մը (թերեւս՝ սոս): Բացի դիտակէն՝ Տնութեան շատ քիչ մնացորդներ կը տեսնուին: Աճաւի թէ աղբի քաղաքն անապատացոյն ժամանակի Տիմաթիւթիւնի մըն է, եւ թէ Տնագոյն քաղաքին դիմաց եղած ըլլայ ձորին աւելի վաղ պարտէզներուն մէջ: Քաղաքին Տին անունն անորոշ է: Արեւելք կ'առաջարկէր նոյնանցընէ Արեւոյ-Նեփ-Նեփ-Նեփ-Նեփ Տնո: Եւ այդ թելագորութիւնն ընդունած էր Ռամսէյ: Բայց այս տեսութեան սխալ ըլլալն ապացուցուեցաւ մեր գտած այն արձանագրութեանը՝ որ յիշեալ քաղաքին դիմաց կ'որոշէ այժմու Աւգիր-Քէօփիկի կողմը (տես վարդ. § 41.) Կ'առաջարկենք առ այժմ Տամբրիլ Դ-թի-Բր (Dadybra), որ Բիւզանդական ժամանակ եպիսկոպոսանեալ եղած է եւ զոր Կոստանդին Դիւրանածին կը յիշէ իբր Պափղագոնիոյ բանակաթեմին վեց քաղաքներէն մին:

§ 3. Իսկեղիւնէն ելելով Յունիս 3րդ՝ Տեսազատէկ սկսայ Հռոմէական ուղեգիրը գէպ ի Ամասիոս: Դէպ ի 2րորում տանող ճամբան ժամ մը եւ անելի ալ՝ պարտէզներուն մէջն, որ գետին երկու եզերքները կարգաւորուած կը ծածկեն, ոյրապարտոյս դառնայով՝ մեղմ լեռնագրերու վըայէն կ'իջնայ գէպ ի Աղիւս գետ, ուր Իսկեղիւնէն կը հասնուի 2 1/2 ժամու մէջ: Գետը կ'անցնիք զուտ Անաթոլիան ճոճով լատտանաւով մը, որ Տարթայատակ եւանկիւնի գետակուր մըն է՝ զոր երկայն ձողերով յառաջ կը մղեն: Փոխադրութեան այս նշանական կերպն այժմու պիտոյցի Տամբրիլ բաւական է. որովհետեւ ուղեգիրն այժմ լիակատար անկածութեան մէջ է, եւ առեւտրական կառուց երթեւեկութեան չի գործածուիր: Տարակոյս չկայ թէ Հռոմէական ուղին կամուրջ մ'ունէր Տոս, բայց որեւէ հետք մը չկրցանք տեսնել: Թերեւս մեծ սխալ մը չենք գործեր ընդունելով թէ այս տեղ ոտք կոխած ենք Պոնտական Տողի վըայ:

Գետն անցնելէն տասը վայրկեան վերջը անցանք Թուրք-Թուրք-Թուրքի ագարակէն (Նիֆիս), Իսկեղիւնէն 9-9 անգղ. մղոն հեռու: Եւ այժմ բլրոց մէջ նեղ Տոլտէ մը վեր կ'իջնեն: Թուրքուրուներն 50 վայրկեան ետքը կը հասնինք Հ-ֆի-Բէյ գիւղը՝ Տոլտին ձախ եզրը, եւ ասկէ դարձեալ 27 վայրկեան ետքը՝ Տարու-արեւելեան ուղղութեամբ երթալով՝ կ'անցնինք Բ-թ-Օլլան. նեղ ձորին միւս կողմը, ուսկից շըլան մը կ'ընենք Տ-տի (Tut) մտ եւ դարձեալ կը հասնինք շիտակ ճամբան՝ Բարա-օղլուէն մէկ կամ երկու մղոն անդին: Այս գիւղերէն եւ ոչ մէկուն մէջ Տնութիւններ գտանք: Հոգիտն երթալով կը նեղնայ եւ կը փոփոկի կրճի մը (տակ. Բ-թ-Օլլան), որ ռապալտայ կը դալարի գէպ ի վեր մացառապատ բլուրներու մէջէն՝ մինչեւ որ իբր մերձաւորապէս ժամ մը կը հասնի գաղաթը, որ Շաբաշին է Աղիւսի (Հալիս) եւ Հիւրիկի (Իրիս) գետախորան: Արահետը կ'իջնայ այնուհետեւ հեղեղատէ մը՝ որ կը բացուի գէպ ի 2րորումի դաշտը, ուղեւորին Էլիֆի գիւղը հասնելէն քսան վայրկեան յառաջ՝ Գաղաթն անցնելէն քիչ մը ետքը կը գտնենք որ արահետը հեղեղատուած տարուած է, եւ մեր սայլին ճամբայ մը գտնելու համար տարաբաւ եւ ձախաւ կողմն ելել: Հոս դժբախտաբար մեր ճամբան կորսնցուցինք, այնպէս որ անըպիտեմու չափերը խանգարեցան. սակայն Թուրքուրուներն մինչեւ 2րորում եղած հեռաւորութեան ամբողջ անըպիտեմ իբր վեց ժամ է: Էլիֆի գիւղը կը գտնուի այն բլրոց եզերքն՝ որ 2րորում դաշտը կը սահմանապատեն, քաղաքէն մէկուրէն ժամ հեռու: Երկուքին մէջեղը կ'իջնայ Գ-ըլ-Գըլ (Gurdju «Կիր-ճի») գիւղը, ուր՝ ուրիշ արձանագրութեանց հետ (Թիւ 208—211)՝ գտայ նաեւ պատճեն մ'աւանդական թղթակցութեան Ուսայի Նեփարաքային եւ Քրիստոսի Նոյն թղթակցութեան ուրիշ մէկ հասակոտորը յետոյ երեւան ելաւ Հաշի-Բէյ գիւղին մէջ (Թ. 223.)

§ 3. 2րորումն ևս Երաթիտոս: — 2րորումի դաշտը կերպով մը կը նմանի անկանուի 8 ռապիանի ձեւին, այսինքն՝ անոր նման կազմուած է կրկին՝ վերին ու վարի՝ դաշտերէ, որոնք իրարու կը կապուին պարանոցաձեւ հովտով մը, որուն մէջէն 2րորումի գետին հաւաքուած էրքը (2րորում-լայ) կը հոսին գէպ ի հարաւ եւ կը թափին Ենիֆի գետը (Ենիֆի-լայ), որ Միֆի-Թոլ-Թոլ գետին մէկ օժան:

Եւ կողմանէ այժմ գիտենք (§ 41) թէ Պափղագոնիոս Թաւան-տաղի հիւսիսակողմը կը սարածուէր բաւական միջց մը Աղիւս գետէն անդին (գետին արեւելեղմը): Եւ թերեւս նոյնպէս էր հոս ալ: Միւս կողմանէ՝ Պոնտոս կը սարածուէր մինչեւ Աղիւս գետ՝ Թաւան-տաղի հարաւակողմը (1) արաբնէ՝ էջ 561—2, եւ վարք (§ 42.) եւ շատ հաւանական է թէ գտնէ 2րորումի դաշտը Գաղաթական Պոնտոսի մէջ էր:

Ուր հեռաւորութեան անըպիտեմը Նչրտի կ'որոշուին՝ հաշուած են անաւալափի մը (trocheometer) օգնութեամբ գտնուած չափերուն համեմատ: Անաւալափը կապուած էր իմ բեւա կրող կառքին (սոլլի) դողով՝ անուղին: Այս շափերը կը քաշեցնէ թէ ժամու մը ներկայացուցած հեռաւորութեան անըպիտեմ շատ փոփոխական քանակութիւն մըն է:

¹ Ramsay, Hist. Geogr. of Asia Minor., p. 320, n.

² De Thém., p. 30.

³ Ցախի անորոշ կը չափ Պափղագոնիոյ եւ Գաղաթական Պոնտոսի մէջ եղած Նչրտի սահմանագիծը:

գաղին է: Վարի գաղտն աւելի ընդարձակ է եւ աւելի բերրի, եւ հին ժամանակներ ձիվապտուղ ալ կը բերէր: Եւսուցիչը տարածուած անհետաքրքրական քաղաքը պարանոցին վերը կ'իյնայ, իոր երկու մոյն հետո այն բլուրներու եզրէն որոնք գաղտը կը սահմանապատեն արեւելքէն, ձիջը այն կէտին վրայ, ուր Գանգրա-Ամսոս ուղին (որուն կը վերաբերի Գիկոսի մզնաբարը, Թ. 448,) կը կտրուի այժմու վաճառականական մեծ պողոտայէն, որ վերաբայէն սկսելով դէպ ի հիւսիս կ'ընթանայ՝ աղեղնով Երզրատէ, Աւաշայէ (կարիսայի մօտ) եւ Մարգուանէ՝ դէպ ի Սամոն (Ամսոս): Իւր այս գրից պարտական է քաղաքս նորին մասնաբաժնի բարձրանալը, Բայց իւր կարեւորութիւնը կապուած չէ միայն, նորապէս ժամանակներու հետ: Դեպ ի հարաւ-արեւելք մեղմով բարձրացող գետին վրայ՝ շատ ավար գրից մէջ կանգնած է բնաւարակ չորեքկուսի գաղապ մը, շորաակիները պաշտպանուած բոլորէի աշտարակներով եւ իւրաքանչիւր կողման մէջտեղ երկու չորեքկուսի աշտարակներով, որուն համար կ'ըսուի թէ շինուած ըլլայ Սուլթան Սուլթաննէ, Պարիսպները գրեթէ ամբողջովին շինուած են հին ատոյղներով: — շինուածքաբեր, սիւներ, գերեզմանաբարեր, որոնց ոմանք արձանագրութիւն ունին: — Իսկ պարսպին ներքո, ինչպէս կը նշանակէ Համիլտըն, սանդղաք մը՝ որ պարսպներուն ժայռիցը կը հանէ, ամբողջովին շինուած է խոտորնակի դրուած սիւներով, Կաւեյցընէ Համիլտըն թէ բերդին սիւներէն գործածուած այս սիւներն ու քարերը բերուած կ'ըսուին Կար (կամ Կալ) Հիւսթէ՝ Էլիսի մօտ. (տես վարը §10.) Անտարակոյս այս անագրութիւնն արժանահաստ է: Թէ քաղաքին եւ թէ գերեզմանոցներուն մէջ գտնուած հին քարերուն առատութենէն, ինչպէս նաեւ զրից բնութիւնէն ու աշխարհագրական կարեւորութենէն գտնելով՝ նախապէս մեծ էի Զորումը գաւառին զիտաւոր հին նիստը նկատելու: Սակայն փաստերը հազիւ տարաւուսի տեղիք մը թողուն թէ քաղաքին մէջ այժմ գտնուած հնութեան մնացորդներուն մեծագոյն մասն ի թէ ոչ ամբողջ՝ սերիշ տեղի մը բերուած ըլլան: Ռամսէյ (Hist. Geogr. p. 318ff.) Զորումը կը նշանակէ Եւսուցիչի հետ, որ Հելլենոպոլիսի քաղաքներէն մին էր, եւ որուն մասին կը յիշատակուի թէ Հունաց յարձակման ենթարկուեցաւ 508թ.՝ Եւքայիտա՝ որ նախնաբար Ամսոսից ենթարկեալ էր, կանուխէն եպիսկոպոսանիստ եղաւ, եւ յետոյ (յամենայն դէպս 680 Յ. Բ. տարիէն

յառաջ) Բիւս-Էլ-Է (autokephalos) եպիսկոպոսանիստ առաջնորդին բարձրացաւ: Ռամսէյի բերած ապացոյցներն այն գաւառի մասին՝ որուն մէջ փնտաւելու ենք քաղաքը, վճառաբ համոզեւ են. եւ գտնէ կրնանք ընդունիլ թէ Զորումը կը նշանակուի Եւքայիտայի: Բաւական որոշ են Հելլենոպոլիսի սահմանները: Ռ. Թ. քաղաք ունէր, որոնց ամենուն արդի տեղերը ի բաց առեալ միայն զԵւքայիտայ՝ ապահովապէս ճշգրտուած են. այսինքն՝ Ամսոս, Աւաշ, Իրարա (Տուրհալ՝ § 31.) Անդրապա (Ալգիր-Քէօփրի՝ § 41.) Ամսոս, Ղեւնոպոլիս (Աւաշ-Չալիքոս (Աւաշամ) եւ Սինոպ: Ուստի կը տեսնուի թէ Հելլենոպոլիստ անուամբ յայտնապէս կը նշանակուէր այն աշխարհն՝ որ կը գտնուէր մէկ կողմանէ Արեւմտեանը, եւ միւս կողմանէ այն գծին մէջ տեղ, որ կ'անցնէր Իրարայի արեւելքէն եւ Զելայի գաղտին հարաւակողմէն, պարանալելով միասնաժամայն Արեւի եւ Սինոպի մէջ եղած ծովեզերքի չերտը: Ասով նաեւ Զորումը չընկալաւ գաւառն ալ որոշ կերպով ներթափուած կ'ըլլայ: Համապէս են նաեւ արձանագրութեանց տուած փաստերը՝ որքի ծանօթ են. Հելլենոպոլիստի անունը կը գտնենք երեք մղնաբարերու վրայ, որոնց երկուքը Զորումի եւ Ամսոսի ուղեգծին մէջտեղ (Թ. 450 451.) երրորդը՝ Զելայի գաղտին հարաւարեւմտեան կողմի մօտ (Թ. 664.) մինչդեռ աշխարհին հնագոյն Գիսպոպոլիստ անունը՝ կու տայ Ալգիր-Քէօփրիի արձանագրութիւնը (Թ. 434.) Գարանայի շրջանաւորան օրւան մը ծամով հետուի (Թ. 434.) սիւնէն, եւ կը գտնուէր Գանգրա տանող ճանապարհին վրայ, ուր փարաւ Մակեդոնիստ՝ երբ Հունք

1 Յուստինիանոս Օրէնք՝ Novell. XXVIII, Հերմիտէ 701.
2 Հմմտ. նաեւ, Թ. 448, տող 11. (Զորումի մէ իւր 15 մղն արեւելքը.)
3 Բալլանդիանց Acta Sanctorum, Ժնեւ, 7 Դեկտեմբերի մէջ կը պատմուի (Ս. Թեոփիլոսի 88թ. թ. Ամսոսից, ու վաղեւն առնելով). «Իսկ կին ամբ քարեպաշտն զի անու շորա եւ Եւսոսի մեծատուն յոյժ, ինչպէս զմարմին իւր հարաւակին քրիստոսի. զին ում եւ իւրով կաշմաց զուրբ նշխարս նորա, եւ պատեաց ի սուրբ կտուս. եւ տարեալ է ինքն Եւսոսից յառաջ փայ ճանապարհան Եւսոս յԱմսոսից. Եւ Եր ի սան իւրում» եւ. (յոյն թուագիրը կ'ըսէ εις ολιγον και της, εν πολυ Εὐχαρίστω «Ի սան իւրում, ի քաղաքին Եւսոսից») Հմմտ. նաեւ Եւսոսի 5, էջ 595 — Migne, Patrol. Gr. 120, p. 1044. — [Հայ թուագիրը զրիւր մըն ըստ Սոփ. (Պենտ. 1854.) Ժ. 2, էջ 80 ուր չկայ Լատինականին փակագծեալ դիտարկութիւնը՝ Եւքայիտայի մէկ օրւան հետո. ըլլաւ մասին, ինչպէս չկայ յիշեալ յունականին մէջ ալ: Եւսոսից Եւսոսից հայ թուագիրը մէջ՝ որոնք յետոյ խմբագրուած կ'որէն չափով փոխուած են՝ կ'ըսուի նաեւ յունական նոր հիշման համեմատ. այսպէս՝ «Յարեալ ի գիւղն որ կոչի Եւսոսից մեր ի քաղաքն Ամսոսի, եւ Եր ի հանգստեանն եւն (Աւաշ եւ Ալգիր, Ալեքս. 1274. Ա. էջ 549.) եւ Թեոփիլոսի Մարտիանոսի Պարուց մէջ ալ կը գրուի՝ «Եզին ի տալանն եւ տարեալ հանգստիցին ի տալանգութիւն նորա հարեանի գիւղն Եւսոսից» (անգլ. Ա. 580.) Մեր ձեռագիրը մէջ ալ նշյի կրկին նշեալը հին եւ նոր հիշման կը կրկնուի. (տես՝ «Յուսոսի», էջ 1088.) չիւրեմով ուրիշ տեղերը: Մարտիանոսին արձանի է՝ հայ թուագիրը «Եւսոսի» գիւղն, գրելով: —

1 Յես վարը՝ § 5.
2 Հմմտ. § 12 վարը.
3 Hamilton, Researches, I, p. 378.
4 Եւսոսիտապարտ եմ Պր. Կիմնի՝ որ իւր քննադատութեամբ իմ առիթն անագրութիւնս ուղղեւ նպատակն: 5 Թեոփիլոս, էջ 161. Ալգիրնոս՝ Ա. էջ 633: Եւսոսիտապարտ մասին Ռամսէյի տուած տեղեկութեանց վրայ կրնանք աւելցնել՝ Մալապա, էջ 380 (հետ. Բոն քաղաքի). Թեոփիլոսի Զարուանգութեւ էջ 11 (Աւաշ եւ Թալապարութեան օրով.) եւ էջ 354 — Գիւրգ Միւնիսից՝ էջ 850 (հետ. Բոն քաղաքի. Աւաշի Զ. օրով.)

քաղաքն առնելու մօտ էին՝ Արդ Հելլենոպոլսոս-
սէն գեպ ի Գաւգրա տասնող ուրիշ ծամայ մը չկայ
բայ անկէ՝ զոր այժմ կը կարենք կ'անցնելք¹։ Աւա-
տի պայծառ է այն եղակացութիւնը թէ գեղեցկի-
տա համարելու եղբ Հաջի-քէոյի մօտերը տեղ մը,
ուր արդի ուղիներն առաջին գիշերը կ'անցնեն՝ երբ
Ամասիայէ գեպ ի արեւմուտք կը ծամորդէ։

Կրնանք բաւական ուրիշ նոր փաստեր ալ ա-
ւելցնել, որոնք վերջնականապէս կը հաստատեն
թէ հին քաղաքին տեղն էր Էլիւ-Չէլիքէ կամ
Թէ-Կէ-Ռոյ գիւղը²։ Չուրուսէն 15 մղոն արեւելք
եւ Հաջի-քէոյէն 4 կամ 5 մղոն արեւմտեան հիւ-
սիսգետմուտք։ Եւքայիտա նշանաւոր էր իբր
հասգետարան իւր պաշտպան որդին՝ Ս. Թեո-
դորոսի որուն համար կ'աւանդուէր թէ մօտերը
վիշապ մը սպաննած ըլլայ³։ Եւ քաղաքին հռչակն
իբր մեծ սքաւալքը՝ սրբոյն տապանաւ, ուր բազմա-
թիւ հրաշքներ եւ բժշկութիւններ կը կատարու-
էին⁴, հաւանօրէն այն պատճառներէն մին էր, ինչ-
պէս կ'ենթադրէ Ռամսէյ⁵, որոնք համար կանոնաւէն
էին գաղտնի եպիսկոպոսարանի բարձրացաւ։ Սրբոյն
Թեոդորոսի, որ յունական եկեղեցւոյ զինուորական
մեծ սրբոց մին եղաւ, այս յարգական պաշտօնն
անցած էր նաեւ հաճկաց՝ մահմետական ձեւի մը

¹ Թեոփոնէս՝ անդ։

² Թեպէտ եւ կայ անշուշտ լրջօն ծամայ մը Սու-
լու-Օմպիկէ՝ Օմմանլիկի եւ Կոչ-Հիւսարիի քաղաքէ, բայց
այսպիսի աղբիւրն մը ինքնիշխան չէ։

³ Երբեք անուանեալ ալ սոքորական են։ Հաստօրէն
ուղղաթիւ յարմարեալ է՝ Էլիւ-Չէլիքէ-Թէփէի։

⁴ Բուլղարական Acta Sanct. Գեորգ. 7. — Քաղաքը
մեծած էր այն տեղից մօտ՝ ուր հրաշքը կատարուած էր։
Հմտ. Johannis Euchaitorum Metropolitae
quae supersunt, ed. de Lagarde (Abh. Göttinger
Ges. 1882). p. 205, ուր կ'ըսուի թէ անկեղ անպաշտ
եկեղեցի եղաւ բազմամարդ քաղաք մը (էջ էրդմասն ἀβάτου
πολύανδροῦσαν ἔχειε πόλιν), կորսեալ մահաբեր գաղտնի
(λύμης δαίμονιοι θηρίοι) եւ բժշկութեամբ անբժշկելի եւ
բնաշխարհիս ակառք. — էջ 132՝ Գորաբիոսին այս քաղաքն
ու լրջակայքն անկեղ անպաշտ բազմամարդ քաղաք ալ
գաւառ քարաւ (ή τού μύρουρος αὐτῆ πόλις καὶ παροι-
κία ἦν ἐξ ἐρημίας ἀβάτου πολυάνδρου πολὶν τε καὶ
χωρὰν ἀπείδειξε). Թ.Ա. Գարուն ապրող այս եպիսկոպոսը
մանրամասն կը ստորագրէ (էջ 180 եւն) եկեղեցւոյն չքե-
ղութիւնը, ուր այնուհետքի ամեն կողմերէն աւաւաւորը կը
հաւաքուէին Սրբոյն տօնին օրը (էջ 131)։ Նշել եպիսկո-
պոսը յօրինած է վերապատիւ ժաւ՝ «՛ կ'պատկեր ար-
քային (պատմութիւնաւ Միտմաքի) որ յիշատակացուող
քաղաքին (անդ՝ էջ 34, n. 57 εἰς τὴν ἐν Εὐχαΐτοις εἰκόνα
τοῦ βασιλέως)։

⁵ Թեոդորոսի Արաբաց մէջ (J. Analecta Bollan-
diana, II, p. 367) կ'ըսուի թէ այսօր ալ հին (այսինքն
Սեբաստիոն) կը կուսի Ժողովարէն (սաղի մարգեան ընդ
երկրիւք) ամեն կողմանէ՝ բաւել զՏէր բազմութիւ
հրաշքներ եւ բժշկութիւններ կ'ընէ հաշակաւոր վկային
Թեոդորոսի նշխարաց (մարմինը) ձեւաւ (ἐνθα παὶ νῦν ἐκ
τῆς οὐτ' οὐρανὸν τό γένος τῶν ἀνθρώπων συναυθροῖσται
եւն)։ [Վերջորէն ապագրեալ հայ բնագրից պարզ կը
սեղն թէ հին «Յիշատակին կատարելով» (Սոփ. Թ.Ա. 80)
կամ «Եւ կատարեն զիշտակ Ս. Թեոդորոսի (Աղաք եւ
Վէյթ. Ա. 549)։] —

⁶ Ռամսէյ՝ էջ 818։

վերածուելով, եւ շարունակուելով կը պահուէր
Էլիւ-Չէլիքիի Գերվիշներու մէկ հաստատու-
թեանն ալ։ Այժմ կենդանի է տակաւին միայն
Գերվիշներու եւ անոնց պաշտպանն յիշատակը. եւ
նուիրական աւանգուծիւնը (ισόρος λόγος) մոռ-
ցուած է։ Բայց այսպէս չէր Թ.Ա. Գարուն, երբ Վան
Բուսեքի (Van Busbeek, լատ. ձեւով Busbequius)
եւ իրեն ընկերակից զիւսնապետներն անցան այս
գիւղէն՝ երբ Ամասիա կ'երթային Սուլեյման Ա.
սուլթանը տեսնելու։ Հանա Գերվիշով՝ բաւական
երկայն նկարագրած է Գերվիշներն ու անոնց արքա-
բանը, աւելի համառօտ՝ Վան Բուսեքիիւր «Թուղթը
չոր Ցածկական գեպանութեան» («Legationis
Turcae Epistolae quatuor») գրութեան մէջ,
ուր կ'ըսէ. «Ետեղ կ'անց Թեքե-Քէյ Theke-
Thioi, այսինքն՝ Tekke-Keui.) հոս շատ բան սոր-
վեցանք Ցածկաց կրօնաւորներէ՝ որոնք Գերվիշ կը
կոչուին, եւ որոնք հոն նշանաւոր յիշութիւն մ'ու-
նին. եւ կը պատմեն իրարեւոր (Chederlee) հերոսի
մը մասին՝ նշանաւոր թէ մարմնոյն եւ թէ հոգւոյն
գերազանց զօրութեամբ, որուն համար կ'առաւ-
պեն թէ նոյն ըլլայ մեր Ս. Գերդայ Տեո. անոր
ալ կը վերագրեն այն ամենը՝ զորասոր համար կ'ը-
սեն մերինները, այսինքն թէ՛ մեծ եւ զարհուրելի
վիշապ մը սպաննելով ազատած է առջեւը ձգուած
կոյսը։ Ասոր վրայ ուրիշները կ'աւելցնեն շատ բա-
նք ալ, եւ ըստ կամն կը կարկատեն։ Գերդ շատ
մօտ է այն տեղւոյն՝ ուր Սրբոյն քաղաքանութիւնը
կատարուած է։ Գերվիշով կ'ըսէ. «Նրա պատմեն
նաեւ Վիշապի մը մասին, որ հոն բնակած ըլլալ-
էրան վրայ վեր կանգնուած է քարերէ նշան մը
6 ոտք երկայնութեամբ՝ որչափ երկայն եղած կ'ը-
սուի վիշապը։ Լեբան տակը սպիտակ մարմարաբար
մը, որուն վրայ սիրականն նշան մը կը տեսնուի,
Ս. Գերդայ սքանչելիքն եղած կ'ըսուի»։

Գիւղին մէջ կը գտնուին բազմաթիւ մար-
մարեայ ագնիւ եւ ուրիշ կոթածոյ քարեր, որոնք
գերդիցիի մկիթին եւ տնեւրու շինուածոց մէջ գոր-
ծածուած հիւստած են, ինչպէս նաեւ քանի մ'ար-
ձանագրութիւններ. (Թ. 212 եւն)։ Այս գաւա-
ռին յիշատակարանը հնադարեան յիշատակներ
կը մատակարարեն Ս. Թեոդորոսի ընծայուած
յարգութեան, եւ յաճախ կը հանդիպենք Թեո-
դորոս եւ Թեոփոս անուանց, եւ կը յիշատակուին
մեծատառնին պաշտօնեայք. (Թ. 196—7) եւ
նաեւ հիւանդանոց մը որուն յանձնաձիշ վերակա-
ցուն էր նոյն սրբոյն անունը կրող բժիշկ մը։ Այժմ
մու. քաղաքն իւր գիւղը փոխած է գեպ ի արեւ-
մուտք այնպիսի տեղ մը որ աւելի յարմար է աշ-
խարհագրական պայմաններուն. բայց այն հին հրօ-
նական եւ անդեան՝ որ նկարագրական էր Եւքայի։

¹ Hans Dernschwams Orientalische Reise, ed. H. Kiepert (f. «Globus», Bd. LII, p. 54 ff.) Կերերդ
կ'ըսէ՝ Վանքս արդեն կը ճանչնայ՝ Seheich-A'wan-Tekki-
jessi անուանակոչութեամբ։ ամենամեծ հեղինակութիւնը,
այն է՝ Հաջի-Խալիֆա տաճիկ աշխարհագրի գործը շար-
նակողը։

² Այսինքն՝ Թեոփոսի ըստ երեւութի. Գերվիշով
կ'անուանէ զայն՝ Chedir-Ilez.

³ CIG, 9256 — Nr. 217.

էջ 260) թէ Ցարսալը հոս ալ կրկնած է այն սխալմունքը՝ զոր գործած է Անկիւրիայէ Արքեպիսի տանող ճամբուն նկատմամբ՝, եւ կայաններու ճիշդ կարգը յեղաշարժած է։ Այսպիսով Եթովպիայի առաջին կայանն Ամսիայէ զէպ ի Ցարսալ մասնաճանցարհին, եւ Ալգաթի քով եղած բնակավայր միայն է որ ցայժմ՝ գտնուած է նոյն ճանապարհին առաջին հատմանին վրայ։ Այս երաւանութիւնը կը ստիպէ զմեզ XIII թուականին ուղղել [XX]XIII(1). որովհետեւ այս նիստը 311¹, անգղ. մղոն հեռու է Ամսիայէ։ Պարզմեայ տախտակին մէջ Եթովպիայի բռնած գիրքը գոնէ այնչափ կը համաձայնի մեր նոյնացուցած այս տեղւոյն հետ որ Ամսիայի հարաւ-արեւմուտքը ի՛նչոյս։ Բայց ի՛նչ այն գիրքն ի՛ր թէ Արիսոյի հարաւ-արեւելակողմէն եւ Ցարսալ մի արեւելեան հարաւ-արեւելակողմէն գտնուի՝ անհամաձայնել է մեր յառաջ բերած քարտին հետ։ Սակայն կարելի է որ թուականներն ուղղութեամբ աւանդուած չըլլան մեզի։ — Եթէ է՞լ մա՛ւ Լ՝ Դ՝ ուղղենք փոխանակ մա՛ւ Լ՝ ընթերցումսին՝ ամեն պարագայք համաձայնած կ'ըլլան, — եւ յառմանայն դէպս այն տախտակին նշանակած աշխարհագրական գիրքերը չեն կրնար ճշդագոյնիւ առանց ուրիշ անկախ կողմանէ հաստատութիւն մը գտնելու։ Եթէ մէկն այս կանոնի մասին տարակոյն մ'ունենայ՝ մտածելու է թէ նոյն Պարզմեայ համեմատ ի՛ր թէ Սերաստուպոլիս Ամսիայի հիւսիս-արեւելքը ի՛նչոյս, եւ Ջեպա՝ կամայ հարաւ-արեւելքը եւ Նեոկեսարիայ հարաւային հարաւ-արեւելքը (!)

§ 5 Հին ժամանակները Եթովպիայի մէջ եր ծաղկէր ձիթենին, ինչպէս նաեւ Պնտոսի մեծագոյն մասին մէջ, թէ եւ այսօր շատ ցանցաւոր տեսնուի հոն։ Եթէ նաեւ Սորաբոն բացայայտ յայտարարած չըլլար՝ պէտք էին նոյնը հետեւցնել հին ձիթամանութեան (մասարէ) ծանրաբարձրուն առատութիւնն, որ ամբողջ գաւառին ամեն կողմը ցանուած կը գտնուին։ Հետաքրքրական ուսումնասիրութեան մը մէջ Paton եւ Myres գիտնականը քննութեան առած են ձիթամանութի խնդիրը՝, ան իր ցուցուի թէ մամուլը կազմուած էր երեք կարեւոր մասերէ՝ մամուլ-սանդէ, լծակէ եւ ծանրաբարէ (ճնշաբարէ), որ կամ կապուած էր պտուտակին՝ որ կը դառնար մայր-պտուտակի մէջ եւ այս մայրը ծակուած էր լծակին ծայրը, կամ վեր կը բռնուէր կազմածով մը՝ այնպէս որ լծակին ծայրը կը կենար։ Եւստի թէ մամուլ-սանդ տեսած ըլլամ երեքը, որ թերեւս զարմանալի չէ՝ նկատելով այն պարագան թէ որչափ գիւրդն էր այսպիսիք քարերը փոխել միշտ կարելի էր լրացուիլ Բայց ճնշել կամ ծանրոց-քարերը սովորական են։ Նկատած եմ այսպիսի քարեր Հալի-քեօյի շրջակայ գիւղերը, Չորումի վարի գաւառին մէջ, այն հովտին մէջ՝ որ Սերաստուպոլսէն զէպ ի հարաւ-արեւմուտք կ'երկարի, գարնակա՝ Արտիկ-Օվա, Գա-

ղմանիտիս (կազ կամ՝ Գաղ, Ն-Օվա), Կոմանայ մետերը, եւ Փանարէա գաւառին մէջ՝ որ «ձիթ արեւ եւ գինուէտ» էր¹։ Պոնտական ծանրոց-քարերը կը յիշեցնեն մամուլ այն տեսակը, որ մինչեւ նորեքս ալ կը գործածուէր յԱրգինուտա կայսրնոսի մէջ, եւ գոր Պատոն կը նկարագրէ՝ այսպէս. «Լծակին ծայրը ուղղահայեաց կը կտրէ մայր-պտուտակը՝ որուն մէջ կը դառնայ փայտեայ մեծ պտուտակը, ապա ծայրը զէպ ի վեր՝ իսկ լծակին մէջ՝ յարմարած բունը զէպ ի վար։ Պտուտակին լայն գլուխը կը կրէ ծակած տախտակ մը՝ որմէ մեծ քար մը կախուած է փայտեայ բոյթերով (սփռիչներով) որոնք ագուցուած են թորիծածեւ փորքներու մէջ անոր երկու կողերէն։ Պտուտակին գլուխը տախտակէն դուրս ապաւ կը պտուտի քարին վերի երեւոյն վրայ եղած խոռոչին մէջ, իսկ ծակածեւ խոռոչը պտուտակին բոլոր քարերու վրայ՝ զորոնք տեսած եմ, երեք չի պակսիր։ Ամենէն սովորական տիպարն է՝ քառակուսի քար կենդրոնական խոռոչով եւ թորիծեալ փորքներով՝ որոնք կողերուն երկայնքին մինչեւ կէսը խորունկցուած են (Տիպը 1²)։ Յաճախ խոռոչը թորիծ-փորքներուն հետ կապուած է գոյղն խոռոչեամբ փորքուն ակօսով մը, սովորաբար ուղղիշ բայց երբեմն նաեւ շեղածեւ կողերով. (Տիպ. 2 եւ 3)։ Երբեմն ալ վերին երեսի խոռոչը միայն կայ՝ առանց կողմանի փորքներու (Տիպ. 4)։ Երբեմն ալ նոյնը շարունակուած չէ մինչեւ շուրթը (Տիպ. 5)։ Աւելի տեսակ մը (Տիպ. 6) ոչ կողմական փորքներ ունի եւ ոչ ալիս, այլ վերին երեսին մէջտեղը շորքերուսի ծակ մը՝ որուն կենդրոնը բոլորածեւ խոռոչի ձեւով կ'ըլլայ, իսկ անկիւններուն մօտ կը գտնուին զյոգ մը շատ փոքր ու ծանծայ ծակեր։ մինչդեռ ուրիշ մը այսպիսի ծանծայ ծակ ունի իւրաքանչիւր անկիւն եւ գարնեալ կենդրոնական խոռոչ մը (Տիպ. 7)։ Այն ամեն քարերը՝ որոնք կողմանի թորիծ-փորքը չունին, յայտնապէս կանոնաւոր շրջանակի մը մէջ կը գրուէին։

§ 6. Հռոմէական ուղին Եթովպիայէն կը շարունակուի զէպ ի արեւելք՝ Հալի-քեօյի գետահովտին երկայնութեամբը՝, Հալի-քեօյէ մէկ ժամ անդին Բէօսէ-Էլիք³ գիւղը կը գտնուի Կոստանդիանոսի մղնաքար մը, որ կը կրէ թուականն XXXI m. p. եւ Հելլենոպոլիտոս գաւառին անունը (Թ. 450). կան նաեւ քանի մը մնացորդներ՝ սակաւաթիւ արձանագրութեամբք (Թ. 236 եւն)։ Ժամ մը եւ քառորդ մ'աւելի անդին՝ Բէօսէ-Էլիքէ ներքեւ եղած գրեթէմնոցին՝ մէջ գտնուի Կոստանդիանոսի ուրիշ մղնաքար մ'ալ Բէօսէ-Էլիքի մղնաքարին շարքերէն (Թ. 451)։ Թայտապէս այս տեղերու մօտերը գտած էին Բուսթէնանք այն մղնաքարը՝ զոր կը հրատարակենք մեր Թաւելուածին մէջ՝

¹ Սորաբոն, էջ 556՝ ελαιώφυτος και εθινος,

² Անդ՝ էջ 210ff.

³ Այստեղ «Տիպը 1-7», նշանակումները կը ցուցնեն այն պատկերները՝ զոր Ուշեօրն ներկայացուցած է յէջ 15։ —!

⁴ Հմմտ. Համբլըն, անդ՝ էջ 374ff. Perrot, Exploration, p. 366.

⁵ Perrotի տախտակին վրայ նշանակուած՝ Keu-saiq տեղական հնչույթն է Kousseib.

¹ Ռամսէյ՝ Պամ. Աշխ. էջ 254, 260 եւ ի JHS, XIX (1899), p. 101.

² JHS, XVIII (1898), p. 208ff.

Թուովս 452: Կալէֆէի գիւղէն՝ որ Կամբէն վեր կը
մնայ մէկ մըն Տեաւորութեամբ եւ Լորի մը ("տէրէ")
մէջն է, ելլելէն քիչ մ'ետքը հոգիւր կը բացուի
լայնածաւալ դաշտի մը, որ ալեւեւ կ'իջնայ դէպ ի
շէքէրէ-Իրմակ ("Ըմմագ", գետ): Այս դաշտին
արեւելեան եզերքէն, Բալլիէ գիւղէն իբր երեք
մըն անդին, նախ կարճ վերելք մը կ'ալ ելլուի,
որուն կը յաջորդէ գառիթափի էջք մը դէպ ի Հի-
րիկի (Իրիս) գեղազուարճ հովիտը, այն գետին՝
զոր Թուրքերը "Կանաչ գետ" (Եշիլ Իրմակ) կը կո-
չեն, եւ որուն ափունքը Ամասիոյ պարտէզն են: Մեր
ձամբան գետը կ'անցնի բազմակամար կամբէն մը,
որուն կամարներուն ձաւը մէկ հին աղիւսակերտ մըն
է՝ հաւանօրէն Բիւզանդեան ժամանակ շինուած:
Եւ պատելով պարտէզներուն եզերքէն երկու մընէն
աւելի երկայնութեամբ՝ կը մտնենք Անատոլեան
քաղաքներուն ամենէն նկարագրելի, չոր ու Բաղ-
դադըն՝:

(Ըրբ--նախ--նախ)

ՄԱՅԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԻՆ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ՆՈՐ-ԲԱՅԱԶԷՏԻ

Ե.

Յոգրակ Ղանազարաց Ս. Աստուածածին մայր եկե-
ղեցոյն:

(Ըրբ--նախ--նախ)

Դ.

ԱԿԵՏԱՐԱՆ

ՌԻՆ = 1576:

ԹՈՒՂԹՔ 348: - ՄԵԾՈՒԹԻՆՆ՝ 21X16X8 սմ.:
- ԳՐՈՒԹԻՆՆ՝ երկսին, իւրաքանչիւրը 16X5 սմ.: - ԳԻՐ՝
խողոր բոլորգիր. Թանայ՝ սեւ, վերնագրերն ու սկզբնա-
տաւորը կարմիր-վարդագոյն, տող 19: - Նիւթ՝ թուղթ:
- ԿԱԶՄ՝ Նաստ փայտէ, պատած մութ-կարմիր թափ-
շով. երկրորդ կողին թափշն Նաստած է, իսկ առաջին
կողին խաւը բոլորովին ոնշալացած. առաջին կողին վրայ
կան 2 արծաթեայ խաչ՝ մէկը ակնետով, չորս ոսկեզօծ
հրէշտակ, 2 փոքր չափաքանով ոսկեզօծ, մէկ խաչ-
ուղթին ոսկեզօծ, ետեւի կողին վրայ մէկ ոսկեզօծ Աս-
տուածածին Յիսուսը գովին: - ՄԱԳԱԿԱՆՈՅԸՆՆ ՊԱԶՊԱ-
ՆԱԿ՝ չկայ: - ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լաւ: - ԴԱՏԱԿ ԹՈՒՂԹ՝
էլ 1ա-2ա, 3ա, 4ա, 5ա, 105ա, 160ա-161ա, 272ա,
273ա, 348ա-բ, մոռցուած է գրել էլ 313ա-314ա: -
ԼՈՒՆԱՆՈՅԸՆՆ՝ քիչ եւ անյաշնող. մեծադիր պատ-
կերներ էլ 3բ ուրուագիծ. 5բ Ս. Մատթէոս տպագրեալ
գործ մը կարծես Նանուած, էլ 273ա Ս. Յովնանիս մի-
ջակ արուեստով: - ԳՐԻԶ՝ Առաքել Սարգիսազ. Տէր Եւոք-
նաւոր. տեղ Բաստակալայ վանք. Թուական ՌԻՆ = 1576:

1 ՅԵՆ ՎԱՐԸ § 8:

Մատենան է Աւետարան, որ կը պարունակէ.
Մարթէոս էլ 6ա—104բ. Մարկոս էլ 106ա—
159բ. Լուկաս 162ա—271բ. Թովմանէս 274ա—
343բ.

ԵՐԵՄԱՅԱՆԱԳՐԱԿԱՆՈՅԸ. ԷՆ 1բ. ի ԹՎ
աճծ որ եւ Պետրոս վարդպ գիրքիցն այս է:

ԷՆ 2բ. Երչաւո է նր աւետարան աթ Սարգիս
(մեծ եղբոր մարգարէն Նիւնի եղբոր) (փակագծեալ
մասը եւ արեւը երկու բառ. Շնչուած թանաքով) կո-
ղակցուած ըս հանին որդի գաւթին եւ ամենան արիւնան
(= արեան) մերձաւորաց մեկի եւ փոքրին ամէն. օ՜ որ
հանգիտիկն սմայ կարգալոյ մէկ հարմեղ (= հայր մեղայ)
յիշեցէք ի վերայ ո՞վ որ գողանա կամ գրաւէ կամ
հանի ձեզանէ ալ անեղական նշովէ զնա գճէ: Հայրա-
պետի անիծեալն ինի կարգեալ եւ նշովեալ եղիցի ամէն
հայր մը որ յիբ:

ԷՎ 4ա. եամանի ակմի պիտի սունիմ թէ աթ
կամենա զերա միյազուղ:

ԷՆ 4բ. (զարդագրեով) ԱՄԳԳԻՍ (եւ տակը)
Թիւին սարգիսին ա մղ ին:

ԷՆ 104բ. Մատնէս մարդ անուանեցաւ...
Ազգարանէ ուշիմ (յարդգ Թերթը կորուած ըլլա ո՞վ
սանաւորս կրտսա կը մնայ):

ԷՆ 105բ. Երչաւո է նր աւետարան ծառուրին
եւ ի ձեռն աթ արգին գաւ ինչ հայր եւ զեղի որդի
սանաւորս իւրեւնիք եւ էլ ալի զեղի որ հանէ քննէ
եւ որդոց քոջ անիծեալ ինի թվին աճհա (= 1722):
ԷՆ 106ա. կնիք մը "Քի ծառայ Պետրոս վար-
դապետ":

ԷՆ 10բ. յիշատակ է այս աւետարանան տիրա-
ցու սեղանին:

ԷՆ 161բ. Երչաւո է նր աւետարան անորդի
ծառուրին եւ իւր դրբը (չառեմ) հորմին. եւ եւ ի
ձեռ իւր իւրի (ինսմի աթ սարգիսին աթ սարգիս գաւ
ինչ ինչ եւ զեղ որդի թէ մեւնիմ թաղան թէ
արդիմ պահէս յետոյ այս աւետարան արեւ զեղ յոր-
դոց մինչեւ յորդի ի քո տուն կենալ պարձել թէ որն
հանէ ի քո տունէն եւ յորդոց քոջ նշովեալ եւ կա-
պեալ եղիցի առաւի ին թին ոճհա:

ԷՆ 169բ.—170ա. Որ եւ ողորմի նմ առ զաւ-
քանին եւ որդոյն նորայ թանկերիւղուլն. որ մտաւ ի
սին ձոյ. նր աւետարանին. Թուական զնեց. ո՞վ խախտի
անիծալ լինի ձոյ:

ԷՆ 221ա. եւ զէւր գրչին առաքել:

ԷՆ 272բ. յիշատակ է նր աւետարան իւծայ
նաղարին իւրեան գողակիցին եւ իւր որդոցն եւ իւր
եղբ կրկնակորն իւր որդի սահակին եւ արեան մեր-
ձայորաց կարմ ցիւք եւ լսողաց որ աւէք նմ ողորմի իւր
հոգոյն հայր մը:

ԷՆ 344ա (Գլխաւոր յիշատակարան): Փառք
համապատեւ եւ միապետն նր երբորդութիւն հաւր եւ
որդն եւ հոգոյն որդն. զոր խոստովանիմ էալ թէր միա-
ցեալ. իսկ անձնաւ որով թէ եւ դիմաւք դրոհեալ բա-
րեք բաժանմամբ. Հնորհաւք նր հոգոյն սկսալ ամեն
Պրմ ջունկացող եղեալ յայտմ նմային գանձուս նր
աւետարանին. Բարեմիս եւ հեզահոգի. շնհայրին. եւ
եւ գրել զսա հայեալ արեանցն եւ արարալ վառապեղ
յիշատակ հոգոյ իւրոյ: Իւն արդ աւաւտեցաւ սա ի
վանքն բառակալայ ի դուռն եւ լսողփանալ անալվ-
կային: եւ կատարեցաւ զգիրքն ի դուռն կաղմախու